

HOOFSTUK 4

DIE LIEDBOEK VAN DIE KERK (2001)¹⁸

1 LIEDERE EN VORME UIT VERSKILLENDE TYDPERKE VAN DIE KERK

'n Nuwe liedboek in Afrikaans, die *Liedboek van die Kerk*, is aan die einde van 2001 in gebruik geneem. Daarin word belangrike vernuwings-tendense gereflekteer wat aansluit by die wêreldwye liturgiese vernuwings van die afgelope eeu. Die twintigste eeuse liturgiese vernuwings is veral daarop gerig om sang- en liturgiese praktyke wat deel is van die lang geskiedenis van die kerk, opnuut te ontdek en ook weer op 'n *eietyds-relevante* wyse in die erediens te inkorporeer. Vir die nuwe Liedboek is dus gekyk na sangpraktyke van die Reformasie én liederes van voor die Reformasie – dit wat deel was van die vroeë Christelike kerk én praktyke in die Ou Testament. Een van die hoofdoelstellings van die Reformasie was trouens die herstel van die praktyke in die vroeë Christelike Kerk waardeur elke gemeentelid meer aktief en spontaan aan die erediens kon deelneem.

2 NUWE MATERIAAL IN VERSKILLENDE VORME EN IDIOME

Die handelinge in die erediens het nie slegs betrekking op die erediens nie, maar behoort die hele lewe en lewensloop te betrek, daarom moet kerkliedere ook betrekking hê op die hele lewe van die gelowige: "Christlicher Gottesdienst bezieht sich einerseits auf die in der Schrift bezeugten Ursprungssituationen des Glaubens und führt andererseits über die Erfahrungen im Jahres-, Tages-, und Lebenskreis in die aktuelle *Tagesordnung der Welt*" (Stefan 1995:[5]). In 'n gesangboek moet dus ook genoeg liederes wees wat die 'daaglikse ordening van die lewe' binne die geloofshorison betrek. Die verskeidenheid vorme in die nuwe Liedboek nooi die gemeente uit om haar rol as draer van die erediens meer bewustelik waar te neem. Die volheid van 'n meer uitgebreide repertorium bied die geleentheid daartoe.

Wat opvallend nuut is, is liturgiese materiaal in *miniaturvorm*, naamlik toonsettings van kort *Halleluja*- en *Amen*- akklamasies (uitroepe), doksologieë (lofpysinge), kanons, en die sogenaamde *Singsprüche* – toonsettings van kernagtige Bybelse of liturgiese uitsprake. Hierdie idiomatiese vorme is by uitstek geskik om *deelname* te bewerkstellig, omdat dit responsoriale sang en spreke bevorder. (Die belangstelling in miniaturvorms hou myns insiens óók verband met die postmodernisme se belangstelling in die *kleinverhaal* en *kleinvorm* - Kloppers 1997:350.)

---

¹⁸ Hierdie hoofstuk is 'n verwerking van 'n artikel in Acta Theologica (Kloppers 2003a).

Benewens kortvorme soos response en kanons, is refreinliedere ('n reeds-bekende vorm), liedere met keerverse (111/112, 400, 413, 424); litanieë en antifoon-liedere – liedere met wisselsang tussen voorsanger en gemeente, of wisselsang tussen twee groepe (162, 166, 302, 311, 356, 379, 533, 534; 545) as nuwe vorms opgeneem. Voorbeelde van hierdie vorme en ander nuwe liedere is deur middel van 'n *Proefsangbundel* (1998) aan die kerke bekendgestel. Op dié wyse is moontlike weerstand teen vernuwing deur positiewe inligting en toerusting reeds vroeg hanteer, en is die resepsie van die *Liedboek* bevorder.¹⁹

Ongeveer 'n derde van die gesange in die 1978-Gesangboek het verval. In sommige gevalle het die musiek die deurslag gegee – moeilikheidsgraad, kwaliteit van 'n melodie, die gebrek aan 'n positiewe resepsiegeskiedenis, óf 'n samehang van dié faktore. Tekstuele, teologiese en literêre probleme het in ander gevalle die deurslag gegee. Alhoewel 'resepsie' en 'moeilikheidsgraad' in ag geneem is, is daar steeds gewaak teen 'n ongemotiveerde versteuring van die oorgelewerde tradisie en 'n oorhaastige *uitsluiting* uit die kerkmusikale kanon uit.

3 'N GROTER EKUMENIESE GERIGTHEID

Die liturgiese vernuwing en vernuwing op die terrein van kerkmusiek die afgelope eeu hang saam met 'n groter *ekumeniese* gerigtheid waar kerke meer met mekaar in aanraking begin kom het en waardering vir sekere aspekte van ander se tradisies ontwikkel het (kyk hoofstuk 2). 'n Groter bewussyn vir die *gesamentlike* liedskat het ook ontwikkel. Die kerklied vorm die band met gelowiges oor alle eeue en die band met gelowiges oor die hele wêreld. Dit beteken dat die *geloofstradisie* én die *ekumeniese band* belangrik is (vgl die Voorwoord van die *Proefsangbundel* 1998).

Verskeie van die nuwe liedere en vorme is afkomstig van oor die hele wêreld: Frankryk (veral die Taizé-liedere); Nederland; Duitsland; Wallis; Skotland; Engeland; Amerika; Rusland; Noorweë en Denemarke. Die ekumeniese band is dus in ag geneem en versterk, sy dit deur die toedoen van enkele lede van die Gesangkommissie (sien hoofstuk 6). Dit is verder belangrik dat daar 'n interaksie tussen die beginsels van historisiteit, ekumenisiteit en die spesifieke eietydse konteks van 'n bepaalde kerk moet wees.

---

¹⁹ Vir die belang van 'n grondige bekendstellingsproses en die resepsiefaktore wat in ag geneem behoort te word, kyk Kloppers 1997:358-360. Werkboeke wat praktiese moontlikhede vir die gebruik van 'n gesangboek bied, is ook baie belangrik (vgl die *Werkhefte* by die *Reformiertes Gesangbuch* (1998-2001); *Werkbuch zum Evangelischen Gesangbuch* 1993, Fischer et al; Schützeichel 1990; Schneider & Viktor 1993). Dit kan 'n belangrike bydrae lewer tot die sinvolle gebruik en 'inburgering' van 'n gesangboek.

4 HERSIENING VAN BESTAANDE TEKSTE

Benewens nuwe *liturgiese vorme*, asook langer nuwe liedere, is die tekste van bestaande liedere in die Gesangboek (1978), *Sing Onder Mekaar* (1989), die twee Jeugsangbundels en sekere liedere uit die Hallelujabundel, grondig hersien. Die ideaal wat deur die Gesangkommissie gestel is, is dat elke lied sover moontlik 'n tematiese eenheid moet vorm en dat dit as 'n eenheid gesing moet kan word – vgl Dick Watson (1998:14) wat as literator én himnoloog duidelik aantoon dat 'n lied nie bloot 'n *versameling van strofes* moet wees nie, maar dat daar so 'n mate van ontwikkeling in denke moet wees, en dat die wedersydse afhanklikheid só waarneembaar moet wees, dat 'n gedagte of strofe *nie weggelaat kan word* sonder om die eenheid skade te berokken nie. Liedere behoort hoogstens vier, vyf of ses strofes hê, afhangende van die lengte van elke strofe. Bepaalde strofes is gevolglik uit bestaande liedere weggelaat omdat dit tematies nie 'n eenheid met die ander strofes gevorm het nie, of vanweë teologiese, literêre of taalkundige probleme, óf miskien omdat 'n lied te lank was om liturgies (en selfs fisiek, vgl Dienstboek 1998:1183) as 'n sinvolle eenheid te kan funksioneer.

5 DIE PSALMOMDIGTING

We are told that we have here the church's great repertoire of praise and prayer for all seasons; that in the psalter we can find words for the great festivals of the church and our private life; we can find words that will express our deepest sorrows, our times of bewilderment and distress. ... We are often invited in commentaries and lectures to see ourselves as using the psalms in a like way as our own natural vehicle of praise. But here is precisely where the commentator needs to move with circumspection ...

(Luff 1992:88-89)

By die Psalmkommissie het ander kriteria gegeld as by die Gesangkommissie. Tematiese eenhede, liturgiese funksionaliteit en tekste wat musikaal as 'n eenheid kan funksioneer (dus werklik as liedtekste, soos Watson aantoon), is nie in ag geneem nie. Die Ou Testamentiese teks moes gewoon volledig en sover moontlik *ongeïnterpreteer* in Afrikaans weergegee word – ook sonder inagneming van die lengte van 'n (funksionele) liedteks. Daar is nie gepoog om die hermeneutiese breuk tussen die verstaanshorison van die Ou Testamentiese teks en die verstaanshorison van die huidige gelowige te oorbrug – soos in 'n preek wel gedoen word. Soos die psalms nou weer omgedig is, is die moontlikheid tot sinvolle en verantwoorde horisonversmelting in vele gevalle problematies.

In aansluiting by die standpunte van gesaghebbende internasionale himnoloë en liturgiewetenskaplikes, soos Walter Brueggemann (1991; 1992; 1995), Paul Bradshaw (Professor in Liturgiewetenskap: *Notre Dame* VSA) (2000), Alan Luff (Vise-President: *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie*, asook die *Hymn Society of Great Britain and Ireland*) (1992), Andreas Marti (Professor in Himnologie: Bern, Zürich) (1994) en Dick Watson (Professor in *English Literature*: Durham, UK) het ek kritiek ten opsigte van hierdie beleid in referate en artikels en by die Psalmkommissie self uitgespreek, en voorstelle gemaak (Kloppers 1994; 1997, 1999, 2000, 2002).

Saliers (1992:251) toon dat die herlewing van psalmsang een van die liturgiese 'revolusies' van ons dag is en dat dit *intrinsiek* ook 'n 'ekumeniese gebeure' is. Dit is egter belangrik om daarop te wys dat daarmee nie slegs verwys word na psalmsang in strofiese vorm, soos dit in die Afrikaanse kerke beoefen word nie, maar dat die moontlikhede van 'psalmsang' veel meer omvattend is. Dit sluit ook moontlikhede in soos deurgekomponeerde, responsoriese, antifonale, metriese en gesproke vorme van psalmsang (vgl Allan 1992:183). Wêreldwyd word die oudste vorm van eenstemmige Psalmodiëring, soos die Christene dit uit die Joodse sinagoge oorgeneem en verder ontwikkel het, weer herontdek (Voorwoord: *Psalmen Singheft* 1993; *Preisungen* 1998).

Die meeste van hierdie moontlikhede moet nog in die Afrikaanse kerke ontdek word. My standpunt was en is steeds dat die psalms as tematiese eenhede én as *singbare eenhede* omgedig behoort te gewees het, met ander woorde, met 'n beperkte aantal strofes wat as 'n eenheid kan funksioneer, sodat daar selfs verskeie omdigtings wat op verskillende aspekte fokus, uit een psalm sou kon ontstaan – en sonder dat dit noodwendig 'n Christologiese interpretasie beteken! Op enkele uitsonderings na (by dié kerke met 'n sterk fundamentalistiese ingesteldheid) is dit die ideaal wat vir nuwe omdigtings gestel word en is die beeld wat psalms in *nuwe liedboeke* vertoon, dié van korter, *singbare eenhede*.

In nuwe liedboeke word die psalms in 'n groot verskeidenheid van vorms opgeneem (vgl onder meer die afdeling Psalms and Canticles in *Rejoice and Sing* 669-758; asook Box 1995; Leaver et al 1984). In die Duits-Lutherse wêreld word onderskei tussen **Psalmvers** – in die vorm van *Singsprüche* en kanons; **Psalmlied** – in gelyke strofes, met of sonder rym, nouer óf vryer aansluitend by die Bybelteks (let wel) en **Psalm-meditasies** – die Bybel uit persoonlike geraaktheid in die eie woorde nagesê (*EG Landeskirche Württemberg* 1996: 536). Stefan (2000:63) onderskei ook die kategorie **Liedpsalm** wat dui op dié psalmomdigtings waar nouer by die teks aangesluit word. In die *Reformiertes Gesangbuch* (1998) is 76 uit die 150 psalms in dié vorm opgeneem – dus geen

dwingende eis om almal in een strofiese vorm op te neem nie.

You must be preserved from the antiquarian peril. Hymns are for Christians, not for poets nor for antiquarians. One persistent trouble is that, having shut the door against the poet, you find the antiquarian flying in at the window – the antiquarian who demands the original text whatever the cost in taste or style (which are small matters) or in the power to express real religious faith (which is a great matter). *The business of a hymn is to strengthen the faith of today, and not to present a historical record of the faith the day before yesterday.*

(Manning 1942:116-117)

Die nuwe psalmomdigting vertoon dus in vergelyking met moontlikhede wat wêreldwyd bestaan, min vernuwing. Reeds in 1970 het die bekende Switserse himnoloog, Markus Jenny (1970:22-34) daarvoor gepleit dat nie-liedmatige gemeentesang en ander vorme meer aandag in reformatoriese liedboeke moet kry – veral wisselsang en psalmodie in spreekvorm (vgl ook Friedrich-Gäumann 1999:208). Enkele vorms van wisselsang is in die *Liedboek* opgeneem, maar psalmodie in onberymde spraaksang of resitatief, is nog non-eksistent. In toekomstige liedboeke behoort die psalms in 'n veel groter verskeidenheid van vorms te verskyn en steeds as *psalms* beskou te word.

6 'N REPERTORIUM VAN JEUGLIEDERE?

Kriteria vir kerkliedere hang saam met 'n kerk se teologiese verstaan, die selfverstaan van 'n kerk, die siening van die geloofstradisie en die siening van die voortsetting van die tradisie. Kriteria kan dus nie gestel word wat algemeen-geldig is vir *alle kerke* te *alle tye* en vir alle *plekke* nie. Sekere liedere is meer aanvaarbaar vir 'n sekere kerk, omdat dit met 'n kerk se eie beeld, teologie en spiritualiteit ooreenstem. Binne 'n kerk is daar egter ook ruimte vir verskillende liedere met verskillende funksies. 'n Byeenkoms met kleiner kinders of jongmense kan ander liedere hê as 'n byeenkoms met ouer mense. Dit kan liedere wees wat nie noodwendig deur 'n groot groep gesing kan word nie (byvoorbeeld kanons en ander kortvorms), maar dit moet ook liedere wees wat jongmense *in* die erediens sou kon sing (vgl *Criteria voor geestelijke Kinderliederen* 1995).

Dit is geen maklike taak om liedere vir die jongmense daar te stel wat hulle kan *beleef* as outentiek 'vir hulle bedoel' nie – let wel, die klem word op *beleef* geplaas, want die vraag is of 'n lied *vir die jongmense* musikologies of teologies of literêr bepaal kan word. Dit is so dat jongmense in 'n bepaalde ouderdomsgroep dikwels nie hou van sing nie – om fisiologiese, psigologiese of watter redes ookal. Dit geld egter nie vir almal nie. Wat die saak ingewikkelder maak, is dat jongmense graag as deel van die massa funksioneer.

Die *groep* se waardes word oorgeneem en die groep bepaal die norm. Dié norm wissel dikwels ook van dag tot dag! Tog is daar liedere in die nuwe *Liedboek* wat die jeug behoort aan te spreek. Die meeste van die kanons en korter vorme, veral dié uit die Taizé-repertorium, bied goeie moontlikhede, omdat dié liedere hulleself reeds wêreldwyd onder jongmense bewys het. So ook die gebed van Franciskus van Assisi (284). Die jeug moet voortdurend blootstelling aan nuwe liedere ervaar – 'n groot taak, juis omdat jongmense ás hulle sing, meestal eerder bekende liedere wil sing as om nuwes aan te leer. Nuwe liedere vir jongmense en blootstelling daaraan, behoort 'n voortgaande taak te wees.

7 RUBRIEKINDELING

Die rubriekindeling van die *Liedboek* toon groot vernuwing. Die vorige Afrikaanse Psalm- en Gesangboeke (1944 en 1978) is binne 'n dogmatiese raamwerk saamgestel. Die eietydse tendense is egter veel eerder gerig op liturgies gekonsipieerde liedboeke. Dit is 'n wêreldwye tendens by die samestelling van gesangboeke, wat dui op die verskuiwing in liturgies-teologiese denke. Dit beteken dat die *liturgiese funksie* van liedere sentraal staan. Die verband van liedere met die Kerkjaar en die funksie wat liedere in die erediens tydens besondere tye in die Kerkjaar vervul, is 'n verdere belangrike uitgangspunt. Die derde uitgangspunt is die *erediens* en die verband met die lewe. Die onderverdelings in 'n dogmaties-gekonsipieerde liedboek, soos byvoorbeeld God die Seun, God die Heilige Gees en God Drie-enig, word grootliks ondervang deur 'n indeling volgens die Kerkjaar. So staan God die Seun tydens Kersfees en Paasfees primêr, God die Heilige Gees tydens Pinkster en God Drie-enig vanaf Drie-eenheid-Sondag. Die nuwe liturgies-saamgestelde liedboek (waar ook sterk by die Switserse *Reformiertes Gesangbuch* aangesluit is) is dus soos volg ingedeel:

EREDIENS (151 – 317)

Toetrede

Lofprysing (*Gloria*)

Skuldbelydenis, Genadeverkondiging en Vryspraak (*Kyrie Eleison*)

Die wil van God

Vorbereiding om God se Woord te hoor (Epiklese)

[Woordverkondiging]

Geloofsbelydenis (*Credo*)

Gebede

Doop

Nagmaal (*Sanctus, Agnus Dei*)

Bevestiging van ampsdraers
Openbare belydenis van Geloof
Toewyding en offerhandeling
Wegsending en Seën

LITURGIESE JAAR (318 – 454)

Advent
Kersfees en Epifanie
Lydingstyd en Goeie Vrydag
Paasfees
Hemelvaart
Pinkster
Drie-eenheidsondag (Sondag Trinitatis)
(Eskatologie)

EREDIENS VAN DIE LEWE (455 – 602)

Skepping en onderhouding
Heerskappy van God
Die Kerk
Geloof en vertrouwe
Liefde, dankbaarheid, diens
Huwelik
Kindwees
Oggend- en Aandliedere
Tafelgebede
Jaarwisseling
Lyding en nood
Sterwe en Begrafnis
Hoop en voleinding

Uit dié rubriekindeling kan duidelik die verskillende handeling in die erediens en die liedere wat by elke handeling pas, bepaal word. Die rubriekindeling as sodanig bied dus al duidelike riglyne waar baie van die nuwe vorme en liedere *in die liturgie* tuishoort. Vanselfsprekend is daar liedere en vorme wat oorvleuel – liedere wat by een rubriek ingedeel is, maar wat op verskillende plekke in die liturgie gebruik kan word. Die liturgiese insig en kreatiwiteit van die liturg, orrelis en die erediensbeplanningsgroep, speel hier 'n belangrike rol.

Die rubriekindeling toon ook duidelik die verloop van die Kerkjaar oftewel liturgiese jaar en watter liedere in watter tyd tuishoort. Daaruit kan liturge ook duidelik sien dat 'n lofsang wat uitdruklik met die opstanding verband hou (bv *Jesus, ons eer u, opgestane Heer*) nie as 'n lofsang tydens die Lydenstyd gebruik behoort te word nie.

Die feit dat die psalms nie liturgies óf volgens die kerkjaar ingedeel is nie, is problematies. Dit spruit onder meer uit die feit soos bo aangetoon dat baie psalms tematies nie 'n eenheid vertoon nie. Die wyse van omdigting beïnvloed dus die liturgiese funksionering van die psalms, wat ook die *konkrete gebruik* van die psalms in die erediens negatief kan beïnvloed.

Uit die rubriekindeling kan ook met 'n oogopslag gesien word waar leemtes bestaan. Dit geld veral Advent, Pinkster, en die rubriek *Liefde, Dankbaarheid en Diens*. Dit is positief dat *Wegsending* afsonderlik as liturgiese handeling ingedeel is, maar dit kan nie die leemte vul wanneer liedere wat konkreet tot *daad*, tot *diens* en tot die *uitleef van die geloof* aanspoor, nie genoegsaam voorkom nie. Hierdie leemtes dui myns insiens op eensydighede in die teologie, die liturgiese bewussyn én in die geloofslewe, en is aspekte wat in die toekoms aangespreek behoort te word.

Surprise us by the words we sing,
dear Christ, and as we praise,
break through each warm, familiar shell
and use the songs we know so well
to challenge and amaze.

Brian Wren © 1998 Stainer & Bell, London